

Rövşən Dadaş oğlu Bayramov

UOT: 338.242:338.246.025.2; JEL: D04; O14; F5.

**Azərbaycanın kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin
təkmilləşdirilməsində sənaye parklarının rolu**

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin təkmilləşdirilməsində sənaye parklarının rolu tədqiq olunmuşdur. Bu məqsədlə kimya sənayesi müəssisələrində iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin strateji əhəmiyyəti və bununla bağlı başlıca məsələlər təhlil olunmuşdur. Kimya sənayesinin və onun müəssisələrinin ölkə iqtisadiyyatında rolu, qeyri-neft sektorunun inkişafında əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır. Kimya sənayesi müəssisələrinin istehsal potensialının artırılmasında sənaye parklarının çoxfunksiyalılıq xüsusiyyətləri açıqlanmışdır. Kimya sənayesi müəssisələrində iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin mövcud vəziyyəti təhlil edilmiş və onların təkmilləşdirilməsi məsələləri baxılmışdır. Sənaye parklarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi hesabına kimya sənayesi müəssisələrinin istehsal və ixrac potensialının gücləndirilməsinin vacibliyi bildirilmişdir. Rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalına imkan verən sənaye parklarında yüksək texnologiyalar əsaslı kimya sənayesi müəssisələrinin yaradılmasının strateji əhəmiyyəti diqqətə çatdırılmışdır. Ölkəmizdə kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsində sənaye parklarının rolunun artırılması üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: kimya sənayesi, kimya sənayesi müəssisələri, iqtisadi təhlükəsizlik, iqtisadi təhlükəsizlik sistemi, sənaye parkları, kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik problemləri, kimya müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizliyində sənaye parklarının rolu.

Giriş

İqtisadi inkişafın modelləşdirilməsində və şəxələndirilməsində hər bir ölkənin özünəməxsus iqtisadi inkişaf prioritetləri, həmçinin spesifik və kifayət qədər özünüinkişaf etmə potensialı olan iqtisadiyyat sahələri vardır. Mövcud xammal və resurslardan, təbii ehtiyatlardan məhsuldar və səmərəli istifadə edilməsi hesabına iqtisadi inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsi və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri Azərbaycan üçün də xarakterik hesab olunur. Belə ki, ölkəmizin iqtisadiyyatında hasilat sənayesi sahələri, əsas etibarilə ilə neft və qaz sektoru önəmli yer tuturlar və dünya bazarlarında enerjidaşıyıcıların qiymətlərinin qeyri-sabitliyi, həmçinin enerji və neft böhranlarının baş verdiyi dövrlərdə ölkəmiz global risklərlə üz-üzə qalır və bu ehtimallar gələcəkdə də mümkündür. Artıq müstəqilliyin bərpasından keçən müddət ərzində Azərbaycan bu kimi problemlərlə üzləşmişdir. Neftin qiymətinin sürətlə artmasının ardından 2014-cü ilin sonlarından başlayaraq, dünya bazarlarında ölkəmizin əsas ixrac məhsulu olan neftin qiymətinin bir neçə dəfə aşağı düşməsi fonunda maliyyə problemləri artmış, makroiqtisadi və makromaliyyə çətinlikləri yaranmış, sonrakı illərdə bunların təsiri özünü göstərmişdir. Uzun bir dövrdə sabitlik nümayiş etdirmiş və hətta möhkəmlənmiş, milli valyutanın – manatın kursu 2015-ci il ərzində qeyri-sabitləşmiş və ikiqat devalvasiya baş vermişdir. Buna görə də neft emalı əsasında iqtisadi inkişaf proseslərinin sürətləndirilməsi, emal sənayesi müəssisələrinin yaradılması strateji əhəmiyyət kəsb edir. Hələ keçmiş SSRİ dövründə ölkəmizdə neft emalı əsasında güclü kimya və neft kimya müəssisələri kompleksi yaradılmış və bunlar əsasən Sumqayıt sənaye mərkəzində cəmləşmişdir. Bakıdan neft emalı nəticəsində

alınan kimya benzini – ilkin neft kimya xammalı boru vasitəsilə Sumqayıtdakı emal komplekslərinə, o cümlədən unikal və nəhəng “EP-300” qurğusuna gətirilməklə emal edilmiş və çoxlu sayda yeni kimya, neftkimya məhsulları, yarımfabrikatları və yan məhsulları alınmışdır. Bu məhsullardan bir hissəsi hazır son məhsula çevrilsə də, əhəmiyyətli hissəsi xammal şəklində ixrac olunmuşdur. Müstəqilliyin bərpasından sonrakı dövrdə də qeyri-neft sektorunun inkişafının şaxələndirilməsində və səmərəliliyinin artırılmasında kimya sənayesi müəssisələrinin yüksək potensialı və strateji rolu diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. 2001-ci il iyul ayının 7-də Yaponiyadan dövlət zamanəti hesabına alınmış 90 mln. ABŞ dolları həcmində kredit hesabına tikilib istifadəyə verilmiş “Buxar Generator” qurğusunun istismara verilməsi ilə müasir dövrdə kimya sənayesi müəssisələrinin yenidən dirçəldilməsi mümkün olmuşdur. Belə ki, “EP-300” qurğusunun fəaliyyəti daha səmərəli təşkil edilmiş və kimya sənayesinin istehsal, həmçinin ixrac potensialı əsasən saxlanılmışdır. Amma, digər kimya qurğularının və istehsalatlarının fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlməsi, bir hissəsinin isə xammal təminatının digər ölkələrdəki mənbələrdən asılı olması, təsərrüfat əlaqələrinin pozulması və s. səbəblərdən, həmçinin ekoloji problemlər ucbatından bir neçə iri kimya zavodları ləğv edilmiş, əvəzində isə müasir infrastrukturun və kimya kompleksinin yaradılması istiqamətində önəmli addımlar atılmışdır. Bu amillər baxımından, regionda ilk dəfə çoxfunksiyalı sənaye parkının yaradılması və istismara verilməsi məhz kimya sənayesinin bazasında mümkün olmuşdur.

Sənaye parklarının ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında strateji rolu

Ölkə Prezidentinin 24 aprel 2013-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Sənaye parkları haqqında nümunəvi Əsasnamə”də göstərilir ki, sənaye parkları sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infraqurum və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı və xidmət göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən bir ərazidir [1]. Sənaye parklarında dövlət tərəfindən müvafiq infraqurum yaradılır, yeraltı və yerüstü mühəndis qurğuları istismara verilir, burada fəaliyyət göstərən istehsal və təsərrüfat subyektlərinin enerjidaşıyıcılara olan təminatı yüksək səviyyədə ödənilir və sahibkarlığın intensiv inkişafına münbit şərait təmin olunur. Bir sözlə, sənaye parklarında qeydiyyata düşmüş rezidentlərin ölkə qanunlarına müvafiq şəkildə səmərəli iqtisadi fəaliyyət göstərməsi və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün daha məhsuldar mənbələrin formalaşdırılması həyata keçirilir. Bundan əlavə, sənaye parklarında ölkə üçün prioritet olan hər hansı bir sənaye sahəsinin potensialından səmərəli istifadə olunması istiqaməti üzrə ixtisaslaşma rezidentlər arasında kooperasiya əlaqələrinin məhsuldarlığının yüksəldilməsinə, sahələrarası multiplikativ və iklüziv təsirin genişlənməsinə imkan verir. Eyni zamanda, sənaye parklarının rezidentləri ölkə üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən müxtəlif sənaye sahələrinin inkişafına güclü təkan verməkdə səmərəli fəaliyyət göstərirlər və özlərinin istehsal imkanlarını əhəmiyyətli səviyyədə artırır. Yəni sənaye parklarında istehsalın şaxələndirilməsi, məhsuldar fəaliyyət mexanizmlərinin formalaşdırılması, sənaye sahələrində və istehsal proseslərində tələb olunan səmərəli-iqtisadi-təşkilati mexanizmlərin işlənilməsi və tətbiqi baxımından, sənaye parkları xeyli cəlbedici hesab olunur və onlardan istifadə sayəsində dövlətin müəyyən bir iqtisadiyyat sektorunda qarşıya qoyduğu prioritet vəziyyətin reallaşdırılması mümkün olur, kompleks tədbirlər həyata keçirilir, iri layihələr hazırlanır, yüksək nəticələrin əldə edilməsi üçün daha məhsuldar fəaliyyət mühiti yaradılır [2]. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycanın ilk sənaye parkının yaradılması kimya sənayesi ilə əlaqəli olmuşdur. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı ölkə Prezidentinin 21 dekabr 2011-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılmış və bu parkda kimya sənayesi sahələrinin intensiv

inkışafı üçün əlverişli investisiya-innovasiya mühiti formalaşdırılmışdır [3]. Bunun nəticəsində Sumqayıtda yaradılan yeni sənaye parkında yüksək texnologiyaların və innovasiyaların işlənməsi və tətbiqi imkanları artmış, texnologiyaların transferi məsələləri intensivləşmiş, daha məhsuldar və yeni texnologiyalar əsaslı müəssisələr fəaliyyətə başlamışdır. Ölkədə kimya sənayesi müəssisələrinin yüksək texnologiyalar əsaslı infrastrukturunun yaradılmasına və onların iqtisadi təhlükəsizliyinin müasir qlobal təzyiqlərə uyğun şəkildə təmin edilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə güclü potensial yaradılmışdır [4].

Dünya təcrübəsində sənaye parklarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi hələ 120 il bundan əvvəl təsadüf edir. İngilis maliyyəçisi Ernest Terah 1896-cı ildə Mançester dəniz kanalının sahilində 10 hektar torpaq sahəsi almaqla, həmin sahədə mühəndis, eyni zamanda, nəqliyyat infrastrukturunu yaratmış və sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrə icarə olaraq vermişdir. Bununla da dünyada ilk sənaye parkı – İngiltərədə, Trafford sənaye parkı adı ilə fəaliyyətə başlamışdır [5]. Sonrakı illərdə bu sənaye parkına maraq tədricən artmışdır və artıq, 1910-cu ildə isə ABŞ-ın “Ford Motor Company” şirkətinin yaradıcısı Henri Ford bu parkda avtomobil zavodu istismara verilmişdir və həmin zavod şirkətin Avropada birinci avtomobil zavodu kimi tarixə düşmüşdür. 1920-ci ilə qədər 300-dən çox Amerika firmaları dünyanın ilk sənaye parkında özlərinin istehsal sahələrini yaratmışlar. Qeyd edək ki, həmin dövrdən başlayaraq, Qərbi Avropanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində və ABŞ-da sənaye parkı institutunun inkişafına ciddi önəm verilmişdir [6]. Təsadüfi deyildir ki, hazırda da dünyanın ən iri və güclü potensiala malik sənaye parkları bu ölkələrdə yaradılmışdır, həmin ölkələrin texnoloji baxımından tarixi inkişaflarında həlledici rol oynamışlar və texnologiyalar bazarının inkişafına güclü təkan vermişlər. 1950-ci ildə San-Fransiskoda (ABŞ) Stendford Universitetində yaradılan “Silikon vadisi” parkında dünyada istehsal olunan mikroelektronika və kompüter texnologiyaları məhsullarının əhəmiyyətli hissəsi istehsal edilir və bu parkda dünyanın məşhur transmilli kompaniyalarının əksəriyyətinin istehsal sahələri və ofisləri vardır [7]. Yüksək texnologiyaların inkişafı, innovasiyaların işlənməsi, mənimsənilməsi və istehsal proseslərinə tətbiqi baxımından sənaye parkları özlərinin çoxfunksiyalı xüsusiyyətləri hesabına səmərəli və məhsuldar iqtisadi mexanizmlər kimi eyni zamanda investorlar və istehsalçılar üçün cəlbedici xarakter daşıyırlar. Buna görə də sənaye parklarında investisiya-innovasiya layihələrinin yerləşdirilməsi və həyata keçirilməsi istiqamətində mütərəqqi dünya təcrübəsi diqqət çəkir. Məsələn, sənaye parkları Almaniyada ölkə iqtisadiyyatın strateji istiqamətlərindən sayılır və həmin sənaye parklarında rəqabətqabiliyyətli, həmçinin yüksək standartlara malik sənaye məhsullarının istehsalı reallaşdırılır. Almaniyanın sənaye parklarının fəaliyyətində daha çox diqqət çəkən özəlliklər sırasında, əsas məsələlərdən biri həmin parklarda istehsal edilən sənaye məhsullarının əhəmiyyətli hissəsinin ixracatlı olmasından ibarətdir [8]. Eyni zamanda, Almaniyanın sənaye parklarında iqtisadiyyatın əsas prioritet istiqamətləri üzrə sənaye məhsullarının istehsalına daha çox önəm verilir və həmin parklarda innovasiyaların yayılması proseslərinin təşkili üçün əlverişli mühit yaradılmışdır [9]. Təkcə iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə deyil, həm də postsosialist Avropa ölkələrində sənaye parkları institutlarından səmərəli istifadə edilməsi təcrübəsi toplanmışdır. Məsələn, Macarıstan və Çexiyada müasir sənaye infrastrukturunun yaradılması və potensialının formalaşdırılması üçün sənaye parklarından istifadə edilməsində yüksək nailiyyətlər əldə edilmişdir. Macarıstanda 140-dan çox sənaye parkları fəaliyyət göstərir və bu parklarda istehsal edilən çoxlu sayda sənaye məhsulları yerli tələbatı ödəməklə bərabər, iri həcmdə və intensiv surətdə ixrac olunur. Macarıstanda istehsal olunan sənaye məhsullarının ümumi həcmində sənaye parklarının payı 35 % səviyyəsindədir. Həmin parklarda 70 mindən çox insan işlə təmin edilmişdir və bu parklar ölkə regionlarının

sosial-iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirirlər [10]. Digər bir postsosialist respublikasında – Çexiyada isə sənaye parklarının sayı 130-dan çoxdur. Sənaye parklarının yaradılmasına xüsusi önəm verən Çexiya dövləti investorlar və sənaye müəssisələri üçün bu parklarda əlverişli şərait yaratmış, bir sıra güzəştlər müəyyənləşdirilmişdir [11]. Avropa ilə yanaşı, bir qrup Asiya ölkələrində, ilk növbədə Yaponiya, Sinqapur, Cənubi Koreya və Çində sənaye parklarının geniş şəbəkəsi fəaliyyət göstərir [12]. Çinin hazırkı iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatmasında sənaye parkları institutunun önəmli rolu olmuşdur və bu parklarda bir sıra ağır sənaye sahələri ilə yanaşı, kimya və neftkimya müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi ciddi diqqət mərkəzində saxlanılmaqdadır. Azərbaycanla bütün sahələrdə qardaşlıq və strateji əməkdaşlıq əlaqələrinə malik olan Türkiyədə sənaye parklarının təşkili proseslərindən 40-45 il ötür və burada əsas fəaliyyət istiqamətləri kimi emal sənayesi sahələrinin o cümlədən, kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi prioritetlik təşkil edir. Belə ki, sənaye parklarında sənaye sahələrinin müxtəlif subyektləri ilə qarşılıqlı kooperasiya əlaqələrinin qurulması hesabına, bu parklarda güclü istehsal potensialı yaradılır, daha çox ixracyönlü sənaye məhsulları istehsal olunur [13]. Sənaye parklarının təşkil üçün başlıca meyarlar içərisində, əsasən rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalının və çeşidinin genişləndirilməsi, ixrac potensialına artırılması və bu parkların fəaliyyət göstərdikləri regionlarda sosial-iqtisadi fəallığın təmin edilməsi daha çox fərqlənirlər [14]. Sənaye parklarından intellektual bacarığın və son elmi-texniki yeniliklərin gecikdirilmədən istehsal proseslərinə tətbiqi üçün əlverişli şərait olduğundan, bu kimi parklara maraq kifayət qədər böyükdür. Digər tərəfdən, dövlətin bu çoxfunksiyalı iqtisadi mexanizmə strateji önəm verməsi, bir sıra dövlət dəstəyi mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi, güzəştlərin verilməsi, o cümlədən sənaye parklarında qeydiyyatda düşmüş rezidentlərin gəlir vergisindən və gömrük rüsumlarından azad edilməsi potensial investorları və istehsalçıları bu parklara daha çox cəlb edir. Əsas diqqət isə sənaye parklarının fəaliyyət göstərəcəkləri ərazinin optimal olaraq seçilməsi, strateji fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, uzunmüddətli dövr üçün yaradılacaq sənaye parkının əsas hədəflərinin ortaya qoyulması, tətbiq edilən mexanizmlərin və praktiki alətlərin məhsuldarlığının, həmçinin səmərəliliyinin təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir. Sənaye parklarında ali təhsil müəssisələrinin, elmi-tədqiqatla məşğul olan mərkəzlərin və təşkilatların, peşə məktəblərinin istehsal və kommersiya, maliyyə və investisiya subyektləri, həmçinin idarəetmə strukturları ilə integrativ əlaqələrinin təşkili və genişləndirilməsi mümkündür. Sənaye parklarında elm və texnologiyalar tutumlu müəssisələrin təşkili, innovasiyaların yayılması və istehsal proseslərinə tətbiqi baxımından müvafiq infrastrukturun olması da, bu kimi parkları kifayət qədər cəlbədicidir və onların səmərəliliyini göstərir. Sənaye parklarına yatırılan investisiyalar nəzərdə tutulan vaxtda səmərə gətirmək perspektivinə daha çox malikdirlər, çünki bu parklarda real iqtisadiyyatla bağlı fəaliyyət istiqamətləri əsas yer tutur. Digər tərəfdən, sənaye parklarının fəaliyyətində bürokratik əngəllərin azlığı və istehsalın genişləndirilməsinə güclü potensialın olması, bu parkların sahibkarlıq və biznes subyektləri üçün maksimum əlverişli olmasında önəmli rol oynayırlar [15]. Müasir şəraitdə investisiya-innovasiya cəlbədiciliyi ilə diqqət çəkən sənaye parklarında təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin səmərəliliyinin artırılması üçün yüksək potensiala malik infrastrukturun təşkili, parklarda əlverişli fəaliyyət mühitinin yaradılması, işlək idarəetmə orqanlarının formalaşdırılması və hüquqi əsasların təmin edilməsi, güzəştlər paketinin tətbiqi və dövlət dəstəyi mexanizmlərinin mövcudluğu, sənaye parkları rezidentlərinin maliyyə təminatı və sığorta problemlərinin həll olunması məsələləri daha çox diqqət çəkirlər. Sənaye parklarında tələb olunan tədbirlərin sistemli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsi burada qeyd alınmış rezidentlərin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərməklə bərabər, yeni rezidentlərin fəal şəkildə cəlbə üçün əsaslı zəmin yaradır [16]. Sənaye parkları həm də mürəkkəb, amma kifayət qədər strateji əhəmiyyət kəsb

edən iqtisadiyyat sahələrinin kompleks inkişafına, onların əsas fondlarının yenilənməsinə, modernizasiya problemlərinin həll olunmasına, yerli və xarici investisiyaların daha intensiv cəlb olunmasına, müasir texnologiyaların transferinə müsbət təsir göstərirlər. Məhsuldarlığın artırılması, ölkə iqtisadiyyatında dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi, yeni iqtisadi artım mənbələrinin formalaşdırılması, multiplikativ müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması baxımından sənaye parkları xeyli səmərəli təsir bağışlayırlar. Dünyanın əksər ölkələrində kimya sənayesinin inkişafının modelləşdirilməsində, o cümlədən kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin təkmilləşdirilməsində sənaye parkları institutunun üstün cəhətlərindən istifadə olunması təcrübəsi mövcuddur. İqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması, yeni, həm də məhsuldar istehsal qurğularının istismara verilməsi, maraqlı istehsal və sənaye fəaliyyəti subyektlərinin bir araya gəlməsi, məhsuldar fəaliyyət mühitinin yaradılması və rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsal edilməsi istiqamətində sənaye parkları xeyli səmərəliliyi və cəlbediciliyi ilə müasir dövrdə ölkələrin iqtisadi sistemlərində özünəməxsus strateji yer tutan iqtisadi mexanizmlər kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycanın kimya müəssisələrində iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin etibarlılığının artırılmasında sənaye parklarının əhəmiyyəti

Azərbaycanın kimya müəssisələri şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi və onun istehsal potensialının gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatının qlobal şəraitdə şaxələndirilməsi və onun rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması baxımından, kimya sənayesi müəssisələrinin güclü potensialının və geniş imkanlarının olması məlumdur. Buna görə də əsas məsələ həmin potensialın maksimum səmərəli şəkildə reallaşdırılması və rəqabətqabiliyyətli kimya müəssisələri şəbəkəsinin, ilk növbədə emal müəssisələrinin yaradılması, intensiv inkişaf etdirilməsidir. Ölkə Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, innovativ inkişafın genişləndirilməsi, innovasiyaların işlənməsi, istehsalata tətbiqi ilə bağlı sənaye parklarının və innovasiya zonalarının təşkili prioritet vəzifələr sırasında yer almış və sonrakı illərdə bunlarla bağlı davamlı tədbirlər həyata keçirilmişdir. İnnovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və yeni fəaliyyət növlərinin və məhsullarının inkişafı üçün əlverişli mühit yaradılması ilə yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların transferi və mənimsənilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi, elmtutumlu məhsulların və texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün müasir iqtisadi mexanizmlər və qurumlar yaradılması məqsəduyğundur. Konsepsiyada qeyd olunur ki, sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqi stimullaşdırılacaq, ixtisaslaşmış və ümumi təyinatlı sənaye şəhərcikləri yaradılacaqdır. İqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərciyi infrastrukturunun formalaşdırılması qeyri-neft emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamət olacaqdır. Bu baxımdan, hər bir iqtisadi rayonun potensialı nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonalarının yaradılması və sənaye şəhərciklərinin (o cümlədən Sumqayıtda neftkimya məhsullarının emalı) qurulması mühüm addımlardır. Qeyri-neft sənayesinin ənənəvi istehsal sahələrinin (kimya sənayesi, metallurgiya, maşınqayırma, elektrotexnika, elektronika, yüngül sənaye, yeyinti sənayesi və s.) inkişaf etdirilməsi və ixrac imkanlarının artırılması ilə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli yeni istehsal sahələrinin yaradılması da dəstəklənəcəkdir. Ölkənin qeyri-neft sektoruna yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədilə stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq ediləcək, ixrac yönümlü qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə dövlət və özəl sektorun investisiya əməkdaşlığı inkişaf etdiriləcəkdir [17]. Göründüyü kimi, kimya və neftkimya məhsullarının istehsalı ilə bağlı müasir infrastrukturun və istehsal güclərinin yaradılması, rəqabətqabiliyyətli kimya məhsullarının istehsal olunması, eyni zamanda, bu

sahədə ixrac potensialına artırılması strateji məsələlər kimi diqqət çəkir. Bundan əlavə, ölkə Prezidentinin 26 dekabr 2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda mövcud sənaye və texnologiyalar parklarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi, yeni sənaye parklarının və sənaye məhəllələrinin yaradılması, xüsusi iqtisadi zonaların fəaliyyətə başlaması və regionların sənaye potensialının artırılması istiqamətləri prioritetlik təşkil edir, bunlarla bağlı iri layihələrin əhəmiyyətli hissəsi yerinə yetirilmişdir [18]. Belə ki, artıq bu istiqamətlərdə geniş miqyaslı işlər görülməkdədir və hazırda bunlarla bağlı məsələlər intensiv fazdadır. Eyni zamanda, ölkə Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsi”ndə iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılmış və yüksək texnologiyalar əsasında inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzindədir [19]. Bunlarla yanaşı, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin innovativ inkişafı ilə bağlı strateji hədəflər, həmçinin innovasiyaların işlənməsi, tətbiqi və məhsuldar sənaye emal sahələrinin yaradılması məqsədilə hədəflər də müəyyənləşdirilmişdir. Ölkə Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə iqtisadiyyatımızın müxtəlif sahələrinin texnoloji baxımdan inkişaf etdirilməsi məsələləri diqqət mərkəzində saxlanılmışdır [20]. Bir qrup digər strateji hədəflər - kimya və neftkimya kompleksi istiqamətində prioritet vəzifələr başqa bir sənəddə - ölkə Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı ilin Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə öz əksini tapmışdır [21]. Bunlardan belə bir fikir formalaşır ki, Azərbaycanda mühüm sənaye sahələrinin, o cümlədən qeyri-neft sənayesi sahələrinin, ilk növbədə kimya və neftkimya kompleksinin, bu kompleksin müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi və həmin müəssisələrdən səmərəli istifadə hesabına qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi, ixracyönlü məhsul istehsalının artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkəmizdə kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi potensialının yaradılması baxımından Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının strateji rolunu bir daha qeyd etmək mümkündür. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında innovasiya potensialının gücləndirilməsi istiqamətləri üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Burada müasir texnologiyalar əsaslı yeni zavodlar tikilmişdir və müasir istehsal potensialı formalaşdırmaqdadır. Parka yatırılan investisiyaların ümumi həcmi 3,2 mlrd. ABŞ dollarından çoxdur. Hər il yeni müəssisələrin tikilməsi artıq burada ənənə halını almışdır və rezidentlərin sayı 20-ni keçmişdir. Sənaye parkının ərazisinin genişləndirilməsi zərurəti yarandığından ölkə Prezidentinin 2017-ci il 25 yanvar tarixli sərəncamı ilə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisi daha da genişləndirilmişdir və hazırda nəhəng infraqurstruktura malik bu parkın ümumi ərazisi 508,14 hektar təşkil edir [22]. Bütün bunların sayəsində ölkənin kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi istiqamətində önəmli addımlar atılmaqdadır. Yaxın perspektivdə yeni istehsal güclərinin yaradılması ümumilikdə kimya və neft kimya kompleksinin, onun müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə

Beləliklə, yaxın perspektivdə çoxfunksiyalı və səmərəli fəaliyyət mexanizmlərinə malik sənaye parklarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi proseslərinin sürətlənəcəyini gözləmək olar və bu sırada kimya sənaye parklarının yaradılmasını təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirmək düzgündür. Kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin təkmilləşdirilməsində əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən sənaye parklarının rolunu və əhəmiyyətini qiymətləndirməklə yanaşı, bir sıra məsələlərə daha çox diqqət yetirilməlidir:

- Sumqayıt kimya sənaye parkında kimya və neftkimya kompleksi müəssisələrinin uğurlu və səmərəli fəaliyyəti nəzərə alınmaqla, ölkədə sənaye parkları şəbəkəsinin genişləndirilməsi məqsəduyğun sayılır;

- Abşeron rayonu ərazisində kimyəvi yuyucu vasitələrin, ümumiyyətlə məişətdə istifadə olunan, həmçinin tikinti təyinatlı bir çox kimyəvi məhsulların alınması və həmin məhsulların istehsalı üzrə yerli istehsal şəbəkəsinin formalaşdırılması üçün çoxfunksiyalı “Abşeron kimyəvi yuyucu vasitələri və boyaq məhsulları sənaye parkı”nın yaradılması məsələsinə baxılmalıdır;

- Ölkənin kimya sənayesi müəssisələrinin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin daha da gücləndirilməsi məqsədilə, əlavə dəyər yaratmaq xüsusiyyətlərinə malik olan və Bakının sənaye zonasında neft və qaz xammallarının emalı əsasında, həmçinin Gəncə şəhəri ətrafında filizlərin emalı üzrə yeni sənaye parklarının yaradılması, kimya istehsalatlarının formalaşdırılması, müasir, rəqabətqabiliyyətli istehsal güclərinin istismara verilməsi səmərəli ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Sənaye parkları haqqında nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.
2. Эминова Е.А. Формирование эффективного организационно-экономического механизма управления промышленным комплексом региона на примере Удмуртской Республики и Пермского Края. Теория и практика общественного развития. 2015. №21, С.84-88.
3. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 21 dekabr 2011-ci il, № 548.
4. Səfərov Q.Ə., Əmiraslanova D.Ə. Neft-kimya müəssisələrində strateji planlaşdırma və onun həyata keçirilməsi // İpək yolu, №2, 2017, S.132-140.
5. Manchester Trafford Park. <https://www.trafford.gov.uk/business/locations-for-business/docs/trafford-park-brochure.pdf>.
6. Индустриальные парки: настоящее и будущее. <https://sitmag.ru>.
7. Silicon Valley. <https://www.siliconvalley.com/>.
8. Антипина Н.И. Особенности национальной инновационной системы Германии. Москва, Дрофа, 2013. - 358 с.
9. Жигалова М.А., Макарова Е.А. Технопарки и инновационные центры в Германии. <http://www.shgpi.edu.ru>.
10. Индустриальные парки. <http://www.hungary-ru.com/?mode=news&id=245>.
11. В Чехии появятся новые промышленные зоны. <http://www.czech.cz/ru/>.
12. Опыт создания технологических парков в странах Азиатско-Тихоокеанского региона. <http://tpark.ict.nsc.ru/analytic/asiatpark.htm>.
13. Плеслов А.А. Организационно-экономические факторы создания и развития индустриальных парков // Российское предпринимательство 2017, Том 18, № 5, с.749-759.
14. Кузнецова С.Н. Развитие организационно-экономического механизма формирования промышленных парков. Дисс. канд. экон. наук. Иваново, 2013.
15. Рыбкина А.С. Индустриальные парки как инструмент формирования качественной институциональной среды регионов // Экономический вестник, 2011, №3, С.43–56.

16. Tolga Ozbolat. Industrial parks as an instrument to foster competitiveness of agglomeration economies and to promote local supply chain development / Conference Report of Regional Conference on Industrial Parks, UNIDO, 2012, pp.44–46.
17. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 2013, 39 s.
18. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı, Bakı, 2014, 28 s.
19. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 2016.
20. Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
21. Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
22. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisinin genişləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 25 yanvar 2017-ci il, №2625.

Ровшан Дадаш оглу Байрамов

Роль промышленных парков в совершенствовании системы экономической безопасности предприятий химической промышленности Азербайджана

Резюме

В статье исследована роль промышленных парков в совершенствовании системы экономической безопасности предприятий химической промышленности Азербайджана. С этой целью анализирована стратегическая важность и вопросы системы экономической безопасности на предприятиях химической промышленности. Обоснована важность и роль химической промышленности и ее предприятий в развитии нефтегазового сектора страны. Раскрыты особенности многофункциональности промышленных парков в повышении производственного потенциала предприятий химической промышленности. Анализировано современное состояние и рассмотрены вопросы совершенствования системы экономической безопасности предприятий химической промышленности. Отмечена важность усиления производственного и экспортного потенциала предприятий химической промышленности за счет создания и развития промышленных парков. Обращено внимание на стратегическую важность создания предприятий химической промышленности на основе высоких технологий в промышленных парках, позволяющих обеспечить производство конкурентоспособной промышленной продукции. Подготовлены рекомендации и даны предложения по роли промышленных парков в совершенствовании системы экономической безопасности предприятий химической промышленности Азербайджана.

Ключевые слова: химическая промышленность, предприятия химической промышленности, экономическая безопасность, система экономической безопасности, промышленные парки, проблемы экономической безопасности предприятий химической промышленности, роль промышленных парков в экономической безопасности химических предприятий.

Rovshan Dadash Bayramov
Role of industrial parks in improving the economic safety system of the chemical industry of Azerbaijan

Summary

The role of industrial parks in improving the economic safety system of the chemical industry of Azerbaijan is explored in the article. The strategic importance and issues of economic safety in the chemical industry is analyzed for this purpose. The importance and role of the chemical industry and its enterprises in the development of the non-oil sector of the country is justified. Features of multifunctional activity of industrial parks in increasing production potential of chemical industry enterprises are investigated. The current state of affairs and issues of improvement of the system of economic safety of chemical industry enterprises is considered then. The importance of strengthening the production and export potential of the chemical industry through the creation and development of industrial parks is noted. Attention to the strategic importance of establishing chemical industries based on high technologies in industrial parks, which allow producing competitive industrial products is paid. Recommendations and proposals on the role of industrial parks in improving the economic safety system of the chemical industry of Azerbaijan are given in the end of the article.

Key words: *chemical industry, enterprises of chemical industry, economic security, the system of economic security, industrial parks, problems of economic security of the enterprises of chemical industry, a role of industrial parks in economic security of the chemical companies.*

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 13.12.2019.

Çapa qəbul olunub: 16.12.2019.